

В.І. ТРУБА, С.І. ШИМОН

В'ячеслав Іванович Труба, кандидат юридичних наук, професор, декан Економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, заслужений юрист України
ORCID: 0000-0001-7782-2166

Світлана Іванівна Шимон, доктор юридичних наук, доцент, завідувачка кафедри підприємницького та корпоративного права Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
ORCID: 0000-0001-7165-3453

МОДЕРНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ*

Увагу вітчизняних правників дедалі більше привертає історія юридичної освіти та науки, що засвідчує прагнення до пізнання власної минувшини, переосмислення предтечі української правознавчої школи. Сучасна українська наука покликана відповідати на виклики епохи та розв'язувати нагальні проблеми суспільного буття, зокрема, реформування вищої юридичної освіти, що неможливо без пізнання історичного досвіду.

Праця Людмили Володимирівни Міхневич, що вийшла друком наприкінці 2019 р., присвячена вивченню та узагальненню досвіду становлення юридичної освіти та науки в найрізноманітніших навчальних закладах поза класичними університетами, що функціонували на теренах України і здійснювали високопрофесійну підготовку юридичних кадрів. Авторка розглядає діяльність привілейованих ліцеїв, вищих училищ, гімназій вищих наук – у XIX ст., вищих жіночих курсів, спеціалізованих, зокрема юридичних, дипломатичних та комерційних інститутів – на початку XX ст.; юридичних факультетів інститутів народного господарства та відомчих юридичних курсів – у 20-ті роки минулого століття. Ці заклади за своїм значенням у розвитку правничої освіти, за визначенням авторки, посідали провідні місця серед вишів держави. Численні інноваційні освітянські методики та навчальні комплекси з правознавчих дисциплін, які розроблялися професорами цих закладів, як це не прикро, або втрачені, або приховані в архівах. Водночас серед викладачів цих закладів були відомі вчені, надбаннями яких і нині пишається вітчизняна юридична наука. Ці науковці, як підтверджує цей фундаментальний твір, творчо і плідно розробляли актуальні проблеми правознавства нарівні з ученими-юристами країн Західної Європи і внесли помітний вклад у скарбницю світової юридичної доктрини.

На превеликий жаль, через загальний процес нищення української науки в 1930-х рр., більшість із цих правників були марно знеславлені чи фізично знищені, а отже, значна частина їхнього наукового доробку й досі невідома нашим сучасникам. Натомість рецензована праця вивільняє шлях до пізнання значної кількості невідомих донині наукових праць вже знаних для нас авторів, виявляє нові прізвища, що заслуговують на шану в науковому світі. Відкриттям для читачів стануть методики викладання правознавчих дисциплін, що розроблялися і впроваджувалися в освітній процес сторічної давнини, адже багато з них ми сьогодні вважаємо інноваційними.

Усе це засвідчує й наукову, і практичну цінність монографічного дослідження Л.В. Міхневич, його надзвичайну актуальність, адже сьогодні як ніколи юридичній освіті та науці необхідна взаємодія з правничою школою минулого, вивчення її досвіду, використання академічних здобутків для оновлення системи вищої освіти та покращення процесу підготовки правознавців.

Відомо, що цінність будь-якої історико-правової праці визначається використанням джерел, передусім, архівних документів, які проаналізовані автором та уведені в науковий обіг. Представлена ж до уваги громадськості монографія спирається на величезний масив архівних документів (опрацьовано понад 300 справ із понад 30 фондів семи архівних установ України). Така праця є помітним явищем в історико-правовій науці. Дослідницею залучено до аналізу численні нормативні документи у сфері науки та освіти дореволюційної та радянської доби, дореволюційні та радянські періодичні і продовжувані видання, довідкову літературу. Особливою окрасою праці видаються матеріали з джерел особового походження – спогадів, мемуарів, щоденників, листів.

Яскраво характеризує цінність монографії список використаної літератури: при написанні праці авторка зверталася як до здобутків історико-правової, історичної й педагогічної науки, так і до наукових розвідок представників галузевих юридичних наук. Ідеться про праці вчених-юристів у сфері державного, адміністративного, земельного, кримінального, цивільного, торгового, сімейного, міжнародного права та цивільного і кримінального процесів. Масштаби джерельної бази вражають (вона налічує 1762 найменування). Варто

© В.І. Труба, С.І. Шимон, 2020

* Рецензія на кн.: Міхневич Л.В. Юридична освіта та наука в Україні поза класичними університетами (XIX ст. – 30-ті роки XX ст.): монографія. Київ: Четверта хвиля, 2019. 748 с.

звернути особливу увагу на додатки до монографії; переконливими є їх кількість (37 таблиць на 70 сторінках) та, насамперед, неординарне змістовне наповнення, що свідчить про високий рівень пошукової роботи авторки, яка переважно більшість таблиць сформувала, спираючись на віднайдені нею архівні джерела.

Важливо, що проблематика, яка є предметом монографічного дослідження, у вітчизняній правовій науці раніше не піддавалася комплексному вивченню. Тож авторка розкриває проблему, починаючи від становлення тогочасного освітнього законодавства, формування системи вищої юридичної освіти і науки і передумов виникнення юриспруденції поза межами університетів. Вона досліджує не лише досвід діяльності окремих вишів, а й особливості освітніх реформ, їхнє правове забезпечення, державну освітню політику урядів різних історичних епох.

Дослідниця висвітлила юридичну складову освіти і науки в усіх чотирьох українських (за територією) ліцеях, які підпорядковувалися владі Російської та Австрійської імперій. Обґрунтованими є висновки авторки про беззаперечність внеску українських ліцеїв в XIX ст. до скарбівниці вітчизняної юридичної освіти і науки. Як елітарні виші загальноосвітнього напрямку вони перетворилися в утилітарні заклади. Не конкуруючи з юридичними факультетами університетів, але спільно із ними, ліцеї здійснювали підготовку фахівців у галузі юриспруденції, і врешті держава отримувала юристів широкого профілю (випускники університетів) та юристів-практиків (випускники ліцеїв). Значущим видається висновок, що діяльність Львівського ліцею забезпечила галичанам доступ до фахової юридичної освіти та безперервність розвитку вищої юридичної освіти у Львові.

Цікавими є висновки авторки й про наслідки зміни вектора державної освітньої політики в кінці XIX – на початку XX століття. Зокрема, нові тенденції в розвитку вищої школи – формування окремих її ланок (жіночої та професійної), заснування низки громадських та приватних вишів тощо відкрили доступ до вищої школи представників широких верств населення, тим самим скасували національні, гендерні, станові та інші обмеження.

З великим інтересом сприймається матеріал про жіночу юридичну освіту. Відзначаючи складний, але прогресивний і поступальний характер її розвитку, авторка зауважує, що юридичні відділення жіночих курсів у Києві та Одесі відкрили сотням українських жінок доступ до якісної юридичної освіти та дозволили їм здійснити їх права на професію юриста. Особливо цікаво рецензенту листати сторінки історії юридичної освіти одеситок, відтвореної переважно на основі архівних пошуків.

Захоплююча історія діяльності інноваційних закладів початку XX ст. спонукала авторку до висновків, що національна освітня система має пишатися такими вишами, де було створено фундамент освітньої парадигми сучасної вищої школи: рівність за статевим та національним принципом, спрямування освіти на вирішення проблеми якості навчання, підтримка осіб із високим освітнім потенціалом. По крихтах зібраний матеріал про Одеський міжнародний інститут, дав можливість авторці віддати Одесі першість у започаткуванні вітчизняної професійної підготовки юристів для дипломатичної сфери. Не менш креативні висновки зроблені й про Київський юридичний інститут, у діяльності якого були реалізовані унікальні ідеї організації вищої юридичної освіти та науки вченого зі світовим ім'ям В.І. Синайського. У позитивному сенсі схарактеризований і досвід діяльності Київського та Харківського комерційних інститутів, які за визначенням авторки, готували фахівців за інноваційним економіко-юридичним напрямом освіти, який до цього не здійснював жоден заклад держави.

Аналіз суперечливих реформ юридичної освіти і науки раннього радянського періоду теж посів гідне місце в рецензованій монографії. Варто погодитися з авторкою, що радянська науково-освітня концепція отримала неоднозначні, часом полярні, оцінки. Попри це, в роботі описані як позитивні, так і негативні наслідки цих реформ, які є достатньо обґрунтованими. Заслужують на підтримку спроби авторки визначити концептуальні засади організації правової науки у 1920-х роках. Спираючись на архівні джерела, авторка вперше розкриває читачеві досвід функціонування науково-дослідних кафедр «Проблем сучасного права» та «Сучасних правових проблем», які діяли при правових факультетах ХІНГ а ОІНГ, який раніше не висвітлювався в науковій літературі або висвітлювався недостатньо. Саме в цих установах, за висновками авторки, були закладені основи радянської правової науки та започатковані київська, харківська та одеська юридичні школи.

Окрема увага відведена в праці творчій спадщині і впливу здобутків учених-юристів досліджуваних закладів на розвиток української юридичної науки. Погодимось й зі зробленими у монографії висновками про велику наукову і практичну цінність праць учених із різних галузей правової науки.

Особливий інтерес викликає конклюденція про життя юристів, а висвітлені авторкою сторінки трагічної долі правознавців, не залишають байдужим жодного читача, радше вразять масштабом утрат, які понесла українська правова наука.

Без сумніву, монографія віддзеркалює нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності своїй вирішують конкретну правову задачу історико-правового дослідження історії розвитку юридичної науки і освіти поза класичними університетами, яка має суттєве значення для науки історії держави і права. Праця відзначається високою якістю наукового пошуку, академічним стилем письмового мовлення; матеріал викладається послідовно, дослідницькі міркування обґрунтовані, науково виважені, разом із тим доступні для сприйняття не лише правознавців, а й інших фахівців і пересічних читачів.

Високо оцінюючи монографію Л.В. Міхневич, зауважимо, що, як і будь-яка наукова праця, вона ймовірно містить окремі положення, які спонукають дискусії серед знавців історії права. На нашу думку, вони лише поживлять науковий інтерес до питань, які стали предметом розгляду, та істотно сприятимуть розвію правової думки в Україні.